

Zdzisław Kaszewski

Skarb z III okresu epoki brązu (Mont.) grupy konstantynowskiej kultury łużyckiej z Prawęcic w woj. łódzkim

---

Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica 16, 103-113

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zdzisław Kaszewski

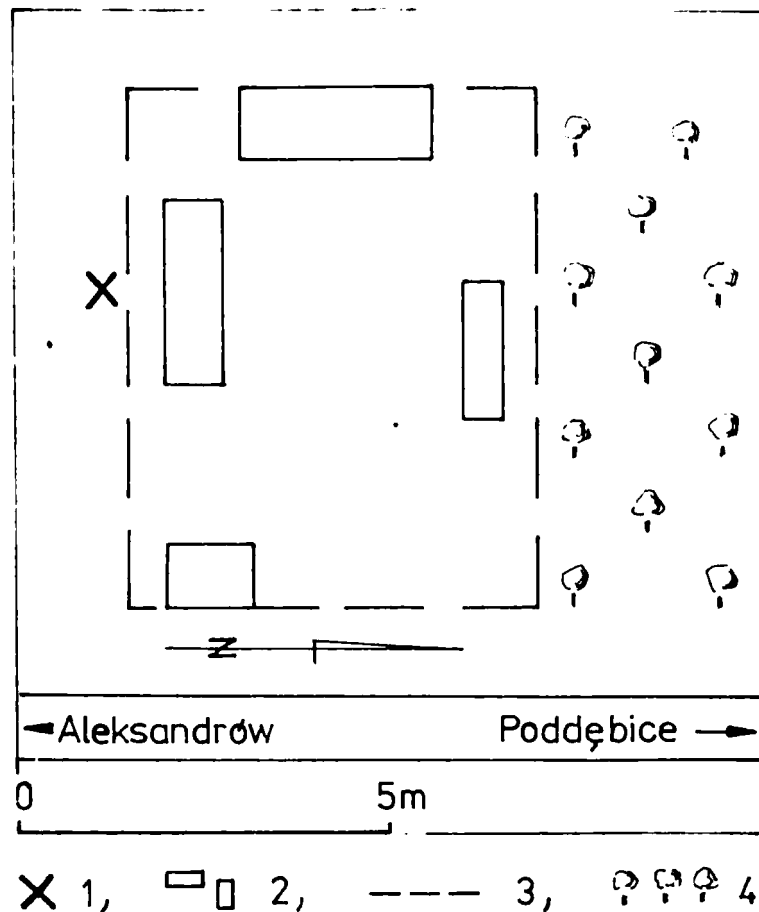
SKARB Z III OKRESU EPOKI BRĄZU (MONT.)
GRUPY KONSTANTYNOWSKIEJ KULTURY ŁUŻYCKIEJ
Z PRAWĘCIC W WOJ. ŁÓDZKIM

W dniu 15 października 1981 r., uczennica Zespołu Szkół Ekonomicznych w Łodzi, Ewa Bałwas, przekazała nauczycielowi historii mgr. Bogdanowi Kowalczykowi informację, że na terenie gospodarstwa rolnika Waldemara Bednarka w miejscowości Prawęcice, gm. Aleksandrów, woj. łódzkie, znaleziono ozdoby z brązu. Tego samego dnia ojciec informatorki, ob. Waław Bałwas, dostarczył naramiennik i bransoletę. Po obejrzeniu znaleziska i jego wstępnej ocenie przez mgr. Bogdana Kowalczyka, na miejsce odkrycia udała się trzyosobowa grupa uczniów. Na podstawie przeprowadzonych rozmów z bezpośrednimi znalazcami ustalono, iż odkrycia dokonano podczas kopania dołu na ziemniaki. Podjęte badania ratownicze pozwoliły na odnalezienie uszkodzonego naczynia, w którym znajdował się jeszcze jeden naramiennik i bransoleta (tabl. I; 1). W trakcie przesiewania ziemi odkryto również fragmenty pięciu różnych naczyń glinianych pochodzących z tego samego czasu co naczynie, w którym złożone były ozdoby brązowe.

Skarb został odkryty w odległości 5 m na południe od nowo wybudowanego budynku gospodarczego i 50 m na zachód od szosy Aleksandrów – Poddębice (rys. 1), na głębokości 70 cm od powierzchni ziemi, w warstwie żółtego piasku. Całość znaleziska została przekazana 16 października 1981 r. do Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi.

OPIS MATERIAŁU

1. Naramiennik z grubej brązowej sztabki o przekroju wypukłym z zewnątrz i wklęsłym od wewnątrz; obydwie końce mają kształt regularnych tarczek spiralnych o przekroju czworograniastym. Tarczki po jednej stronie

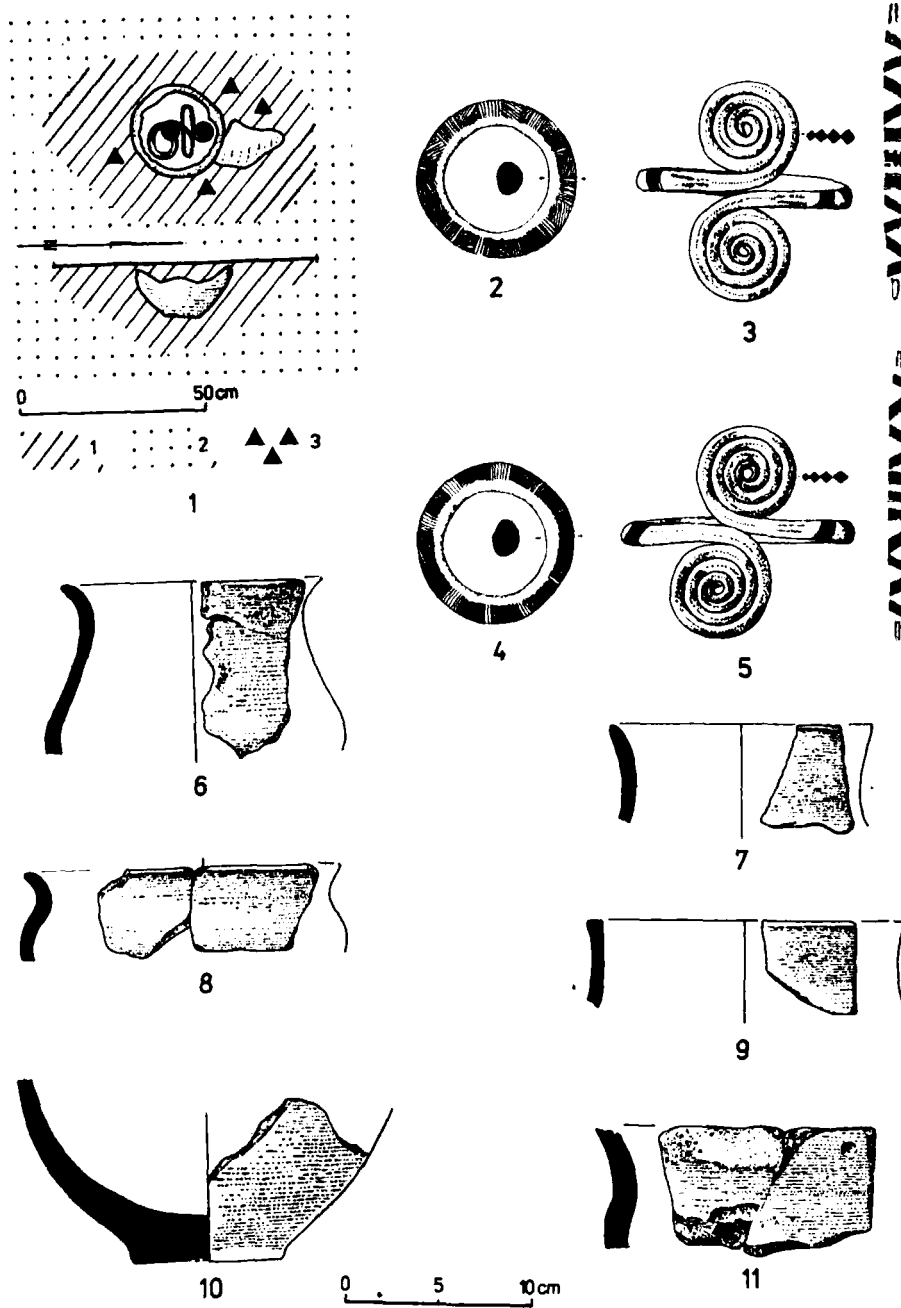

Rys. 1. Prawęcice, woj. łódzkie. Plan sytuacyjny stanowiska
1 - miejsce znalezienia skarbu, 2 - zabudowania, 3 - parkan, 4 - sad

są zdobione ornamentem w postaci krótkich nacięć, które występują z przerwami na całym obwodzie. W pobliżu tarczek na obręczy znajdują się dwa pasma wsuwanych kątów, a reszta obwodu zdobiona jest pasmami ukośnych i pionowych kresek. Od strony wewnętrznej w odległości 1,5 cm od tarczek obręcz jest wytarta i na długości 3 cm znacznie węższa. Waga 285 g (tabl. I; 3).

2. Naramiennik podobny do wyżej opisanego, tak pod względem kształtu, jak i techniki wykonania, jedynie ornament na obręczy jest miejscami słabo

Tablica I

Prawęcice, woj. łódzkie. Ozdoby brązowe (2, 4 - bransoleta, 3, 5 - naramiennik) oraz fragmenty naczyń glinianych (6-11)
 1 - plan położenia skarbu: 1 - czarna ziemia, 2 - żółty piasek, 3 - fragmenty naczyń glinianych

widoczny, ponieważ został częściowo starty przez długie użytkowanie. Waga 295 g (tabl. I; 5).

3. Szeroka bransoleta z brązowej sztabki o przekroju owalnym. Powierzchnia zdobiona pasmami pionowych kresek przedzielanymi grupami kresek ukośnych. Waga 180,8 g (tabl. I; 2).

4. Bransoleta podobna do poprzedniej, jedynie ornament jest lepiej zachowany i bardziej wytarta obręcz po stronie wewnętrznej. Waga 180,6 g (tabl. I; 4).

5. Fragment naczynia o esowatym profilu z wysoką szyjką i z silnie wychyloną zaokrągloną krawędzią (tabl. I; 6).

6. Fragment naczynia o esowatym profilu z ostro ściętą krawędzią (tabl. I; 7).

7. Fragmenty naczynia o esowatym profilu z płasko ściętą krawędzią (tabl. I; 8).

8. Fragment naczynia o esowatym profilu z facetowaną krawędzią (tabl. I; 9).

9. Dolna część naczynia o esowatym profilu z płaskim, wyraźnie wyodrębnionym dnem (tabl. I; 10).

10. Fragment grubościennego naczynia o esowatym profilu (tabl. I; 11). Powierzchnia naczynia starannie wygładzana, barwa brunatnoczerwona. Gлина z domieszką średniego tłucznia granitu.

ANALIZA MATERIAŁU

Naramienniki z tarczkami spiralnymi z czworograniastego drutu występują dość licznie w skarbach w II–III okresie epoki brązu na terenie Polski środkowej (K o s t r z e w s k i 1964, s. 125). Różnią się jednak one od naramienników z Prawęcic innym układem ornamentu na obręczach. Omówione wyżej okazy posiadają najbliższe analogie w Łuszczewie w woj. konińskim (G e d l 1975, s. 40), w Kuźnicach i w Miechowicach w woj. wrocławskim (B l a j e r 1984, s. 34–35). Dalsze analogie pochodzą z Małopolski (M o s k w a 1976, s. 235, ryc. 36 g) oraz z Dolnego Śląska (B l a j e r 1984, tabl. 70, ryc. 105 A, B.).

Odkryte w Prawęcicach bransolety należą do znalezisk rzadko spotykanych. Lane bransolety zamknięte, zdobione grupami pionowych i ukośnych kresek, są nieliczne w kulturze łużyckiej. Najbliższymi analogiami do tego typu ozdób tak pod względem formy, jak i zdobienia są bransolety zamknięte z Kutna-Raszewa w woj. płockim (K o s t r z e w s k i 1964, s. 106, tabl. XIV; 9), z Krobowa w woj. radomskim (B l a j e r 1984, tabl. 85; 3, 6). Dalszymi analogiami do tego typu ozdób, tak pod względem formy, jak i zdobienia są bransolety ze stykającymi się końcami. Pochodzą one z Ułanów woj. sieradzkie

(Wiklak 1963, s. 39, tabl. IX; 6), z Śmiłowa, woj. poznańskie (Gedl 1975, tabl. XXXI; 8). Odmiana ta należy do częściej spotykanych.

Fragmenty naczyń, wydobyte razem z ozdobami brązowymi, należą do sześciu różnych naczyń tego samego typu. Reprezentują one formy o esowatym profilu z lejkowatą szyjką, lekko facetowaną, płasko lub ostro ściętą krawędzią. Dolna część naczynia, w którym złożone były ozdoby, miała płaskie, wyraźnie wyodrębnione dno. W Polsce środkowej naczynia tego typu występują licznie w konstantynowskiej grupie kultury łużyckiej (Wiklak 1964, s. 50–51). Z terenu Kujaw znamy je z Kątów Małych i z Pasiaki w woj. wrocławskim (Buczek 1961, tabl. 20; 26; Kaszewski 1980, tabl. I; 1–3). Podobne typy naczyń odkryto także w Krakowie-Nowej Hucie i w Bogucicach w woj. kieleckim (Gardawski 1979, s. 51, tabl. II; 5, 7, 9). Znane są one również poza zasięgiem grupy konstantynowskiej, w tarnobrzesckiej grupie kultury łużyckiej (Moskwa 1976, s. 53–54).

TECHNIKA PRODUKCJI OZDÓB BRĄZOWYCH Z PRAWĘCIC

Ozdoby z omawianego skarbu zostały wykonane z brązu o składzie zbliżonym do klasycznego. Głównym dodatkiem jest cyna, stanowiąca 8–9,5% stopu. Dodatkowo jako śladowe zanieczyszczenia głównych składników stopowych miedzi i cyny występują: srebro, bizmut, kobalt, żelazo, ołów i tytan (tab. 1 – badania wykonał A. Kanwiszer w Dziale Konserwacji i Badań nad Technologią Zabytków w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi). Obecność tych pierwiastków jest jednak niewielka, stanowią one bowiem 0,7–1% ogólnej ilości metalu użytego do wyrobu danego przedmiotu. Nie

Tabela 1

Wyniki ilościowej analizy spektralnej ozdób z Prawęcic

Przedmiot	Zawartość (%)		Analiza jakościowa							Ilustracja
	Cu	Sn	Ag	Bi	Co	Fe	Ni	Pb	Ti	
Naramiennik	90,5	8,5	+	-	+	+	-	+	-	tabl. I; 3
Naramiennik	90,3	7,9	+	+	-	+	-	+	-	tabl. I; 5
Bransoleta	89,9	9,4	+	+	+	+	+	+	+	tabl. I; 2
Bransoleta	89,7	9,3	+	+	+	+	+	+	-	tabl. I; 4

odgrywają większej roli w składzie chemicznym metalu, jednak obecność lub brak pewnego pierwiastka w określonym przedmiocie daje pełniejszy obraz surowca przeznaczonego do wytopu.

Ozdoby z Prawęcic mają zróżnicowany skład chemiczny. Nie stwierdzono dwóch przedmiotów o identycznym składzie chemicznym. Prawdopodobnie każda z tych ozdób wykonana została z brązu pochodzącego z różnych wytopów, co nie wyklucza ich pochodzenia z tej samej pracowni. Warsztaty wytwarzające znaczną liczbę przedmiotów metalowych na rynek lokalny lub sprzedające swoje wyroby poza terytorium swojego plemienia, musiały posiadać zapasy surowca, prawdopodobnie nabywanego w różnych ośrodkach górniczych. Dostarczone rudy w zależności od struktury geologicznej posiadały zapewne odmienną strukturę chemiczną.

Technika wykonania omawianych ozdób była uzależniona od dwóch czynników, a mianowicie od wielkości i kształtu przedmiotu. Bransolety zostały odlane w formach dwuczęściowych, które miały negatyw ornamentu. Zastosowanie tej techniki poświadcza szew odlewniczy widoczny w połowie wysokości od strony wewnętrznej bransolet. Strona zewnętrzna została starannie oczyszczona, a pozytyw ornamentu dodatkowo pogłębiony i wyczelowany za pomocą dłutka lub ryłka. Szew odlewniczy zaledwie w kilku miejscach jest słabo widoczny. Technika wykonania naramienników była całkowicie odmienna. Po odlaniu odpowiedniej długości i grubości pręta brązowego nadano mu porządkany kształt przez obróbkę termiczną i mechaniczną. Obróbka mechaniczna rozpoczynała się prawdopodobnie od rozkucia środkowej części pręta na potrzebną długość i szerokość w celu uzyskania – w późniejszej fazie obróbki – kabłąka. Następnym etapem było modelowanie cieńszych – w naszym przypadku czworobocznych – części na tarczki spiralne. W przypadku omawianych naramienników musiano stosować obróbkę termiczną, ponieważ przy kuciu na zimno na brzegach rozkutego przedmiotu powstają charakterystyczne nieregularne pęknięcia (Gardawski, Wesółowski 1954, s. 66–69). Pęknięć takich nie stwierdzono na tarczках naramienników z Prawęcic. Uformowanie tarczек mniej lub więcej regularnych było uzależnione od tego, czy pręt został równo uformowany. Następną czynnością było nadanie odpowiedniego kształtu kabłąkowi naramiennika, a ostatnią jego zdobienie. Ornament musiał być wykonany po zakończeniu zarówno obróbki mechanicznej, jak i termicznej, ponieważ na kabłąkach i tarczках nie stwierdzono uszkodzeń. Zdobienie kabłąków naramienników wykonano prawdopodobnie za pomocą przecinaka i ryłka. Użycie tylko samego przecinaka powoduje powstanie nacięć o różnej głębokości i pozostawia ślady wypchniętego metalu na brzegach nacinanych żłobków. Zjawisko to zaobserwowano na tarczках naramienników, gdzie zastosowano przy zdobieniu wyłącznie nacinanie. Obręcze natomiast mają powierzchnię wygładzoną, ponieważ przy wykonywaniu ornamentu resztki metalu starannie usunięto.

CHRONOLOGIA

W skład skarbu z Prawęcic wchodzi zabytki metalowe o formach długotrwałych. Naramienniki z tarczками spiralnymi z czworograniastego drutu znane są w Europie środkowej od II do IV okresu epoki brązu (Gardawski, Wesolowski 1956, s. 84; Blajer, Szpunar 1981, s. 295-320). Rozwinęły się one z naramienników z asymetrycznymi tarczками, jakie znamy z II okresu epoki brązu z terenu Węgier (Mozsolics 1967, s. 124-126) i z Rumunii (Tompa 1937, tabl. 35; 8). Na ziemiach polskich występują one w kulturze trzcinieckiej (Gardawski 1959, s. 100-101) i w przedłużyckiej (Gedl 1975, s. 40-42). W niezmienionej formie spotyka się je w kulturze lużyckiej w III okresie epoki brązu (Kostrzewski 1955, s. 84, ryc. 104; Żurowski 1925, s. 304-305). Z IV okresu epoki brązu ozdoby takie znane są z Pawłowic w woj. opolskim (Blajer 1984, s. 44), z Maćkówki w woj. przemyskim (Moskwa 1976, s. 32) i z Witoldzina w woj. poznańskim (Kostrzewski, Niesiołowska 1949, s. 32-33). Analizując inwentarze skarbów z terenu Polski środkowej, Kujaw, Wielkopolski i Małopolski, w których odkryto podobne naramienniki, stwierdzamy, że wszystkie datowane są na III okres epoki brązu. Wyjątek stanowią naramienniki z Maćkówki, woj. przemyskie, datowane na III-IV okres epoki brązu, i z Pawłowic, woj. opolskie, których chronologia przypada na IV okres epoki brązu. W przypadku okazów z Prawęcic chronologię ich należy odnieść do III okresu epoki brązu, ponieważ reprezentują one naramienniki zaliczane do typu Miechowice, odmiana Kuźnice (Blajer 1984, s. 34-36), gdzie ozdoby tego typu, znane głównie ze skarbów, datowane są na ten okres.

Ciężkie bransolety zamknięte o owalnym lub kolistym przekroju, zdobione na przemian grupami kresek pionowych i ukośnych bądź pionowych i poziomych, należą do form nieczęsto spotykanych. Występują one sporadycznie na kilku stanowiskach fazy łódzkiej kultury lużyckiej w III okresie epoki brązu. Podobne bransolety, tak pod względem formy jak i zdobienia, ze stykającymi się końcami, używane są za typ przewodni kultury lużyckiej w III okresie epoki brązu (Kostrzewski 1964, s. 10).

Naczynia towarzyszące ozdobom brązowym pozwalają na dość precyzyjne datowanie całego zespołu, ponieważ w epoce brązu zmiany form w ceramice następowały znacznie szybciej, aniżeli w przedmiotach metalowych. W odniesieniu do omawianego skarbu wszystkie naczynia należą prawie do jednego typu, różnią się tylko wielkością i ukształtowaniem krawędzi. Pod względem techniki wykonania i kształtu odpowiadają one formom przewodnim grupy konstantynowskiej kultury lużyckiej. Noszą one cechy ceramiki przypadającej na wczesną fazę rozwojową tej kultury, tj. na III okres epoki brązu. Datowanie ceramiki z Prawęcic odpowiada chronologii naczyń znalezionych w Konstantynowie w woj. łódzkim (Gardawski 1959, s. 36), w Stobnicy w woj.

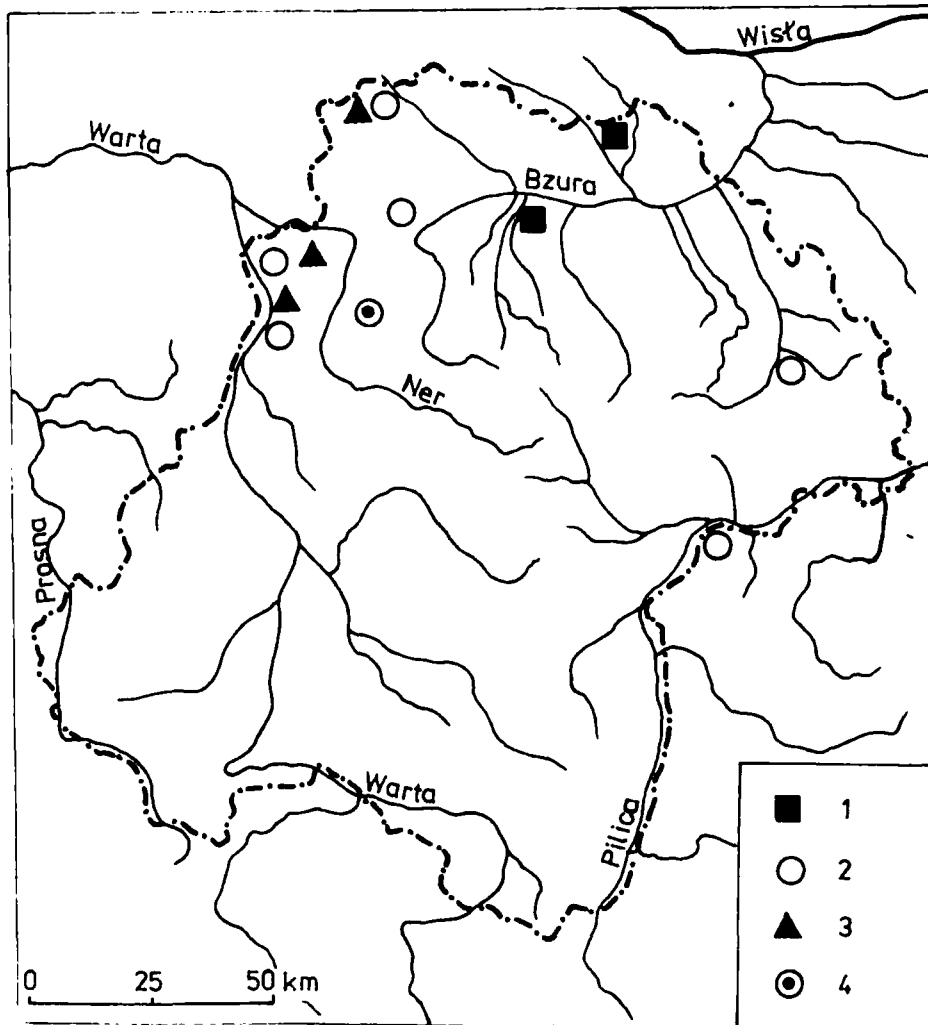

piotrkowskim (Wiklak 1964, s. 50-53), oraz na innych stanowiskach grupy konstantynowskiej kultury łużyckiej występujących w Polsce środkowej, datowanych na pierwszą połowę III okresu epoki brązu (Jażdżewski 1948, s. 117). W świetle powyższych rozważań wiek całego zespołu można ustalić na ten właśnie okres.

WNIOSKI OGÓLNE

Na obszarze zajęтым w II i na początku III okresu epoki brązu przez grupę lubieńską kultury trzcinieckiej rozwijała się w pierwszej połowie III okresu epoki brązu faza łódzka kultury łużyckiej. Najlepiej poznaną i najwcześnieją wyodrębnioną grupą fazy łódzkiej jest grupa konstantynowska. Osadnictwo tej grupy tworzy większe skupiska w dorzeczu Bzury, Neru i nad środkową Pilicą w okolicy Sulejowa i Stobnicy w woj. piotrkowskim. Najlepiej poznaną kategorią źródeł tej grupy są cmentarzyska, natomiast osady są mniej liczne i zbadane fragmentarycznie. Na specjalną uwagę w grupie konstantynowskiej zasługują skarby i pojedyncze znaleziska wyrobów metalowych.

Naramienniki z tarczami spiralnymi z okrągłego drutu pojawiły się na naszych ziemiach jako import z krajów naddunajskich w II okresie epoki brązu. Większe skupiska tego typu ozdób spotyka się w dorzeczu Odry (Kostrzewski, Niesiołowska 1949, s. 32). Dopiero pod koniec II okresu epoki brązu pojawiła się odmiana z tarczami spiralnymi z czworograniastego drutu. Rozpowszechniła się ona w III okresie epoki brązu na całym obszarze zajęтым przez ludność kultury łużyckiej, tworząc główne skupiska w dorzeczu górnej i środkowej Wisły (Antoniewicz 1934, s. 163). Naramienniki tego typu znalezione w Polsce środkowej, Wielkopolsce, na Kujawach, na Mazowszu, na Śląsku i w Małopolsce znamy ze skarbów, których zawartość stanowią prawie wyłącznie przedmioty metalowe o różnej przynależności kulturowej. Utrudnia to w dużym stopniu zaliczenie tych ozdób do określonej grupy kulturowej. Sytuacja przedstawia się podobnie na obszarze zajęтым przez grupę konstantynowską. W inwentarzu skarbów tej grupy często reprezentowane są naramienniki z tarczami spiralnymi. Ogółem ze skarbów i znalezisk pojedynczych znamy w sumie 20 naramienników o zróżnicowanych cechach typologicznych (rys. 2), mających bliższe i dalsze analogie w innych grupach kulturowych występujących na ziemiach polskich na przełomie II-III okresu epoki brązu. Według podziału W. Blajera (1984, s. 16-69), jedna para naramienników z Kutna-Raszewa, woj. płockie, naramiennik z Psar, woj. sieradzkie oraz naramienniki z Zimnego, woj. konińskie, reprezentują typ Miłosław (odmiana Trzebnica). Natomiast naramienniki pochodzące z Borówka i Złakowa Borowego, woj. skierniewickie, należą do typu Czerniewice (odmiana Borówek i Czerniewice). Pozostałe naramienniki reprezentują typ Miechowice, lecz należą do różnych odmian. Naramienniki

Rys. 2. Skarby i znaleziska luźne naramienników ze spiralnymi tarczками, grupy konstantynowskiej w III okresie epoki brązu, z Polski środkowej
 1 – typ Czerniewice, 2 – typ Miechowice, 3 – typ Miłosław, 4 – skarb z Prawęcic

z Nagórek (woj. płockie) i z Sulejowa-Podklasztorza (woj. płockie) reprezentują odmianę Dratów. Okazy z Krasek (woj. konińskie) i druga para naramienników z Kutna-Raszewa (woj. płockie) należą do odmiany Kraski, a z Rawy Mazowieckiej (woj. skierniewickie) do odmiany Piastów, z Ułanów (woj. sieradzkie, do odmiany Ułany, a z Prawęcic (woj. łódzkie) do odmiany

Kuźnice. Tak więc na stosunkowo niewielkim obszarze zajętym przez grupę konstantynowską występują trzy podstawowe typy ozdób reprezentujące osiem różnych odmian, znanych także poza tą grupą, ze skarbów brązowych odkrytych w zasięgu fazy łódzkiej (Gardawski, Woźniak 1979, s. 26).

Przynależność kulturową omawianego skarbu jednoznacznie przesądza obecność naczyń glinianych, które są decydującym wyznacznikiem kulturowym. Wszystkie naczynia są formami przewodnimi grupy konstantynowskiej kultury łużyckiej i w związku z tym skarb z Prawęcic należy zaliczyć do tej grupy. Zasięg jej w kierunku północnym obejmuje dorzecze środkowej Bzury, a skarb został znaleziony na pograniczu grupy konstantynowskiej i wschodnio-wielkopolskiej grupy kultury łużyckiej.

Przyjmując zakopanie omawianego skarbu na pierwszą połowę III okresu epoki brązu należy zastanowić się, jakie przyczyny spowodowały jego ukrycie i kto mógł być jego właścicielem. Rozpatrzmy kilka aspektów tego interesującego zagadnienia. Odkryte ozdoby są funkcjonalnie nieodróżniane i chronologicznie jednolite. Wynika z tego, że były zgromadzone w krótkim czasie. Wobec faktu, że naramienniki i bransolety wykazują wyraźne ślady wytarcia wskutek dłuższego użytkowania, nie mogły być własnością kupca. Należy raczej uznać, iż stanowiły własność osobistą zamożnego członka rodu lub wspólnoty plemiennej. Miejsce ukrycia skarbu wyłącza także ewentualną możliwość powiązania go z praktykami kultowymi. Powody ukrycia skarbu trudno ustalić. Można przypuszczać, że miejsce to zostało wybrane celowo przez jego właściciela dla zabezpieczenia przedmiotów o dużej wartości materialnej.

LITERATURA

- Antoniewicz W., 1934, *Zwei Bronzeverwahr Funde aus Westpolen*, „Altschlesien”, Bd. 5, s. 157-163.
- Blajer W., 1984, *Die Arm- und Beinbergen in Polen. Prähistorische Bronzefunde*, Abt. 10, Bd. 2, München 1984, s. 1-95.
- Blajer W., Szpunar A., 1981, *O możliwościach wydzielenia horyzontów skarbów brązowych na obszarze Polski*, „Archeologia Polski”, t. 22, z. 2, s. 295-320.
- Buczek B., 1961, *Osada kultury łużyckiej w miejscowości Kąty Małe, pow. Włocławek*, „Materiały Starożytne”, t. 7, s. 7-22.
- Gedl M., 1975, *Kultura przedłużycka*, Wrocław.
- Gardawski A., 1959, *Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce*, „Materiały Starożytne”, t. 5, s. 7-1959.
- Gardawski A., 1979, *Faza łódzka*, [w:] *Prehistoria ziem polskich*, t. 4, Wrocław, s. 49-52.
- Gardawski A., Wesołowski K., 1956, *Zagadnienia metalurgii kultury trzcinieckiej w świetle „skarbów” brązowych z Dratowa, pow. Puławy i Rawy Muzowieckiej*, „Materiały Starożytne”, t. 1, s. 59-103.

- Gardawski A., Woźniak Z., 1979, *Podstawy chronologii*, [w:] *Prehistoria...*, t. 4, s. 22-30.
- Jażdżewski K., 1948, *O zagadnieniu początków kultury lużyckiej*, „*Slavia Antiqua*”, t. 1, s. 94-144.
- Kaszewski Z., 1980, *Skarb z III okresu epoki brązu (Mont.) z Pasieki w woj. wrocławskim*, „*Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*”, ser. archeologiczna, nr 27, s. 157-166.
- Kostrzewski J., 1955, *Wielkopolska w pradziejach*, Warszawa.
- Kostrzewski J., 1964, *Skarby i luźne znaleziska metalowe od eneolitu do wczesnego okresu żelaza z górnego i środkowego dorzecza Wisły i dorzecza górnej Warty*, „*Przegląd Archeologiczny*”, t. 15, s. 5-133.
- Kostrzewski J., Niesiołowska A., 1949, *Bransolety brązowe z Witoldzina w pow. obornickim*, „*Przegląd Archeologiczny*”, t. 8, s. 30-38.
- Moskwa K., 1976, *Kultura lużycka w południowo-zachodniej Polsce*, Rzeszów.
- Mozsolics A., 1967, *Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlas*, Budapest.
- Tompa F., 1937, *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn*, „*Bericht des Römisch-Germanische Kommission*”, Bd. 24-25.
- Wiklak H., 1963, *Początki kultury lużyckiej w Polsce środkowej*, Łódź.
- Wiklak H., 1964, *Cmentarzysko w Stobnicy pow. Piotrków Trybunalski na tle grupy konstantynowskiej*, „*Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*”, ser. archeologiczna, nr 11, s. 45-99.
- Żurowski J., 1925, *Skarb brązowy z Wójczy i naszyjniki typu Sieniawa*, „*Przegląd Archeologiczny*”, t. 2, s. 303-309.

Zdzisław Kaszewski

A BRONZE AGE III HOARD OF THE KONSTANTYNÓW GROUP OF THE LUSATIAN CULTURE FROM PRAWĘCICE, ŁÓDŹ PROVINCE

A hoard of bronze ornaments came to light on 15 November 1981, while digging a potato pit on the farm of Waldemar Bednarek at Prawęcice, Aleksandrów commune, Łódź province. The find spot was located 5 m south of the newly constructed farm building and 50 m west of the Aleksandrów – Poddębice highway, at a depth of 70 cm below the ground surface, in a layer of yellow sand.

The hoard, deposited in a pot, comprised 2 arm-rings with spiral plate ends of quadrate wire and 2 annular bracelets, sherds of further 5 vessels were found nearby.

Arm-rings of this type are frequent in hoards of Bronze Age II and III recorded in Central Poland. However, they differ from the Prawęcice finds in the arrangement of ornament. On the basis of their decoration, the Prawęcice arm-rings have been assigned to the Miechowice type (Kuznice variety).

Massive annular bracelets occur rarely in Bronze Age finds from Central Poland, being mostly known from Lusatian hoards of the Konstantynów group.

Potsherds found with the ornaments have numerous analogies in the Konstantynów group of the Lusatian culture. Owing to the presence of pottery with characteristics datable to the early phase of that culture, coeval with the first part of Bronze Age III, it is possible to assign the hoard to just that period. Its cultural identification also rests on pottery which is a diagnostic element. Accordingly, the Prawęcice hoard should be attributed to the Konstantynów group of the Lusatian culture.